

POJAM FEMICIDA I ZNAČAJ NJEGOVOG PRAVNOG REGULISANJA

Apstrakt

Nasilje nad ženama predstavlja fenomen sa kojim se susrećemo svakodnevno, a koji je prisutan u različitim modalitetima na svim prostorima, u svim kulturama i društvenim sistemima. Najteži oblik nasilja nad ženama predstavlja femicid - rodno zasnovano ubistvo žene od strane muškarca motivisano mržnjom i osećajem nadmoći, koji smatra da ima pravo da joj oduzme život. Femicid je stoga, zločin koji diskriminiše. Kako je ovaj fenomen još uvek retko predmet naučnog istraživanja, autorka ovim člankom želi da da podstrek i doprinos daljem proučavanju i prepoznavanju femicida, kao urgentnog društvenog problema, njegovom razumevanju i adekvatnom odgovoru u pravnim sistemima država.

Težište razmatranja u ovom radu autorka stavlja na pitanje adekvatnog pravnog regulisanja femicida u međunarodnom, evropskom i domaćem pravnom poretku. U zaključnim komentarima obrazlaže potvrdu hipoteze da još uvek ne postoji adekvatan pravni okvir za sprečavanje femicida ni na jednom nivou, kako direktno kroz inkriminisanje i sankcionisanje učinioca ovog krivičnog dela, tako i kroz preduzimanje drugih mera, u cilju prevencije i zaštite žena od ovog vida nasilja.

***Ključne reči:** femicid, nasilje nad ženama, zaštita od nasilja, nasilje u porodici, sankcionisanje učinioca.*

1. Uvod

Nasilje nad ženama kao globalni fenomen, još uvek je nedovoljno istražena pojava čiji se uzroci i stvarne posledice sa sigurnošću ne mogu utvrditi. Zalaganjem feminističkih organizacija i pokreta ostvaren je značajan napredak u prepoznavanju ovog društvenog fenomena i borbi protiv njega, pa su danas države u obavezi da pored usaglašavanja zakonodavstva sa međunarodnim standardima, uvide i sistematske mere prevencije i zaštite od nasilja nad ženama.

¹ Studentkinja druge godine Doktorskih studija Pravnog Fakulteta Univerziteta u Beogradu, e-mail: majida.lubura@outlook.com.

Razmere ove pojave i njene kobne posledice ukazuju na važnost razumevanja njene prirode i potrebu adekvatnog društvenog odgovora na sve pojavne oblike ove vrste nasilja. Zbog nedostatka jedinstvene evidencije nasilja nad ženama, teško je govoriti o njegovoj rasprostranjenosti, ali je još teže proceniti individualne, porodične i društvene posledice nasilja. Kako je vrhunac nasilja nad ženama femicid, tj. ubistvo žene od strane muškarca motivisano mržnjom i osećajem nadmoći, zbog kojeg smatra da ima pravo da joj oduzme život, neophodno je posvetiti dužnu pažnju obradi ovog pitanja i pronalaženju mehanizama blagovremene prevencije femicida. Bitno je napomenuti da femicid po pravilu nije izolovana pojava, nešto što se desi iznenada, *ad hoc*, kao posledica afekta. Femicid je zadnji stadijum kontinuiranog nasilja kojem su žene izložene od strane muškaraca, ali indirektno, kroz pasivnost i od šire društvene zajednice i društva u celini.²

Razlog za pisanje ovog teksta autorka je pronašla u potrebi razumevanja fenomena femicida i nasilja nad ženama, rasprostranjenim predrasudama prisutnim u javnosti, kao i nedostatku domaćih naučnih radova na ovu temu. Autorka je težila tome da analizom međunarodnog, regionalnog i pravnog okvira Republike Srbije jasno istakne značaj koncipiranja teorijskog i istraživačkog, ali i društvenog i državnog odgovora na pojavu femicida.

2. Fenomen nasilja prema ženama

Nasilje nad ženama, uključujući i njegov najteži oblik - ubistvo žene, ima dugu istoriju staru koliko i ljudska zajednica. Danas nije moguće govoriti o ubistvima žena, a da se ne osvrnemo na jedan od najvećih zločina nad ženama u istoriji – progon i ubijanje veštica.³ One su u ovim svojevrsnim spektaklima mučene i ubijane javno, u prisustvu velikog broja ljudi, kao lekcija i upozorenje ostalim ženama. Na žalost, ovo se nije dešavalo samo u mračnom srednjem veku, već je organizovani progon veštica svoj vrhunac imao u periodu humanizma, renesanse i prosvetiteljstva i trajao je sve do 17. veka. Tokom tog perioda je crkva u saradnji sa državama ubila devet miliona žena u Evropi.⁴

Nasilje nad ženama u literaturi se najčešće objašnjava kao „rezultat nejednake raspodele moći između muškaraca i žena koja stvara ozbiljnu diskriminaciju žena unutar društva i porodice, čime se krši ili oštećuje

² V. T. Ignjatović, *Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: Model koordiniranog odgovora zajednice*, Rekonstrukcija Ženski fond, Novi Sad 2011., 25.

³ M. York, „Gender Attitudes and Violence Against Women“, *Criminal Justice: Recent Scholarship* X(Y) 8, 2012., 28.

⁴ C. Laurent, *FEMICIDE: The killing of women and girls around the world*, Academic Council on the United Nations System (ACUNS), Vienna 2014., 37.

i ukida uživanje njihovih osnovnih ljudskih prava i sloboda.⁵ Često se pod velom tradicije i običaja opravdava uskraćivanje osnovnih ljudskih prava jednom polu, što je u srži suprotstavljeno idejama ravnopravnosti, sigurnosti i demokratije kojima težimo u savremenim društvima.⁶

Feminističke teoretičarke Žaklin Kampbel (*Jacquelyn Campbell*) i Karol Runjan (*Carol Runyan*), ključnu ulogu u razumevanju svih oblika muškog nasilja prema ženama vide u društvenoj konstrukciji pola, u kojoj je moć i dominacija muškaraca u porodici deo šireg sistema moći, ojačana postojećim ekonomskim, društvenim i političkim strukturama. Navedene autorke nasilje vide kao direktan rezultat položaja žene u patrijahalnim društvima.⁷ Zato je važno istaći da najveći uzrok rodno zasnovanog nasilja nije specifična religija, kultura, društveni sistem ili neka od individualnih karakteristika pojedinca, već upravo istorijska nejednakost žena i muškaraca koja opravdava ovo ponašanje i koja se potom reflektuje kroz društvenu ali i državnu neaktivnosti.

3. Pojam femicida

Nasilje nad ženama možemo okarakterisati kao kršenje osnovnih ljudskih prava, jer koncept ljudskih prava obuhvata pravo na život, telesni integritet i ljudsko dostojanstvo. Svaki pojedinac ima apsolutno podjednaka prava na njihovu zaštitu, a država ima odgovornost da osigura njihovo neometano realizovanje. Najteži oblik nasilja nad ženama predstavlja femicid. Dajana Rasel i Džejn Kaputi (*Jane Caputi*) su u članku *Femicid: Govoreći neizrecivo (Femicide: Speaking the unspeakable)*, prvi put definisale femicid kao „ubijanje žena od strane muškaraca iz mržnje, prezira, zadovoljstva ili osećaja vlasništva nad ženama, odnosno seksizma.“⁸ Da bi neko ubistvo moglo da se okarakterise kao femicid, neophodno je da je učiniocu prilikom izvršenja krivičnog dela bio relevantan pol žrtve, činjenica da je žrtva žena.

Ovaj termin je prvi put bio upotrebljen u Britaniji 1801. godine, u publikaciji *Satirični Pregled Londona na početku devetnaestog veka (Satirical Review of London at the Commencement of the Nineteenth Century)*, kao termin koji označava ubijanje žena, a u trećem izdanju *Oksfordskog engleskog rečnika (The Oxford English Dictionary)* iz 1989.

⁵ V. T. Ignjatović, *Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: Model koordiniranog odgovora zajednice*, Rekonstrukcija Ženski fond, Novi Sad 2011., 13.

⁶ M. York, 29-30.

⁷ V. C. Laurent, M. Platzer, M. Idomir, *Femicide: A Global Issue that Demands Action*, Academic Council on the United Nations System (ACUNS), Vienna 2013.

⁸ J. Caputi, D. Russell, „Femicide: Speaking the unspeakable“, *The World of Women* 1(2), 1990, 34-37.

godine, nalazi se ista definicija femicida koja se pojavila 1848. godine u *Vartonovom Pravnom rečniku (Wharton's Law Dictionary)*, gde se definiše kao krivično delo.⁹ Sadašnja upotreba ovog termina počinje od 1970. godine od strane feministkinja i feminističkih pokreta, posebno Kerol Orlok (*Carol Orlock*) koja je danas veoma cenjena zbog pokretanja inicijative da se ovaj termin koristi u ovom kontekstu, u svojoj neobjavljenoj antologiji femicida.¹⁰

Kako bi bliže odredila ovaj termin i napravila distinkciju od ubistva kao takvog, Dajana Rasel koristi termin ne-femicidalna ubistva za označavanje ubistava žena u kojima njihov rod nije relevantan. Na taj način ukazuje na neophodnost razgraničavanja femicida i ubistva u širem smislu. Protivnici koncepta femicida ističu da su u svetskim statistikama preko 80% ubijenih muškarci i da ovaj termin previše naglašava ubistva žena koja su ređa. Kao alternativu, nude termin „rodocid (*gendercide*)” - sistematsko ubistvo pripadnika određenog pola. On se definiše i kao genocid protiv određene polne grupe, kao sistematsko, masovno ubistvo žena i devojčica.¹¹ Ovaj termin feministkinje najčešće odbacuju zbog njegove polne neutralnosti. Nesporno je da su muškarci najčešće žrtve ubistava, ali oni su istovremeno i najčešći učinioci ovog krivičnog dela. Takođe se femicidi bitno razlikuju od ubistava muškaraca. Ubistva muškaraca se uglavnom dešavaju u javnom prostoru, kao rezultat prethodnog fizičkog ili verbalnog konflikta ili osvete.¹² Sa druge strane, žene uglavnom budu ubijene u svom domu, od strane muškarca, izuzetno brutalno - femicidi se najčešće vrše hladnim oružjem, a žrtve neretko budu i pretučene do smrti.¹³

U knjizi *Femicid u globalnoj perspektivi (Femicide in Global Perspective)* iz 2001. godine, Rasel i Roberta Harnes su uvidele da ovaj termin treba revidirati, pa je proširen tako da se odnosi na sva ubistva žena, a njim su obuhvaćena i ubistva žena od drugih muškaraca, a ne samo ona učinjena od strane trenutnih ili bivših partnera. „Femicid obično bude kulminacija nasilja nad ženama koje obuhvata širok spektar verbalnog i fizičkog zlostavljanja kao što je silovanje, mučenje, seksualno ropstvo (posebno u prostituciji), incestno i vanporodično seksualno zlostavljanje dece, fizičko i emocionalno zlostavljanje, seksualno uznemiravanje (na telefonu, na ulici, u kancelariji, u učionici), genitalno sakaćenje, nepotrebne ginekološke operacije, primorana heteroseksualnost, prisilna sterilizacija,

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Josie Kaye, *Femicide*, Online Encyclopedia of Mass Violence, 2007., www.massviolence.org/Femicide, 15.08.2017.

¹¹ R. Harnes, D. Russell, 67.

¹² *Ibid.*

¹³ Prema izveštajima Mreže žene protiv nasilja, www.zeneprotivnasilja.net/femicid-u-srbiji, 18.08.2017.

prisilno materinstvo (kriminalizacijom kontracepcije i abortusa), psihohirurgija, uskraćivanje hrane ženama u nekim kulturama, estetska hirurgija i druge deformacije u ime ulepšavanja. Kada ovi oblici nasilja nad ženama rezultiraju smrću žene, oni postaju femicid.¹⁴

Iz svega napred izloženog možemo uvideti koliko je važno jasno odrediti i prepoznati ovaj fenomen kao femicid, kako bi se napravila distinkcija u odnosu na rodno neutralni termin ubistvo (*homicide*), a sve u cilju shvatanja razmera ovog društvenog problema, kao pretpostavke adekvatne državne i društvene reakcije na isti. U situaciji ćutnje i nereagovanja države, femicid možemo nazvati i zločinom koji države kao saučesnici čine nad ženama.

4. Vrste femicida

Femicid postoji u svim društvenim grupama, a u različitim kulturama se iskazuje na različite načine, koji se manifestuju u njegovoj obimnosti i vrstama koje se javljaju. Zajednička karakteristika svih njegovih oblika je patrijarhat i nejednakost žena, kao ideje koje su protkane kroz društvene odnose i koje su deo bilo kojeg vida nasilja nad ženama koji se završava smrću. Većina autora/ki koji se bave ovom problematikom navodi podelu vrsta femicida na osnovu odnosa žrtve i učinoca ovog dela. Tako izdvajaju:

- 1) Femicid od strane partnera (sadašnji i bivši supružnici/partneri/ljubavnici);
- 2) Femicid u porodici (gde su učinoci otac/očuh, braća/polubraća, ujaci/stričevi, dede, bivši ili sadašnji svekar, zet i sl.);
- 3) Femicid od strane drugih učinioca, koje žrtva poznaje (porodični prijatelji, kolege, poznanici/prijatelji, učitelji, profesori, sveštenici, treneri, nadređeni na poslu i sl.);
- 4) Femicid od strane osoba koje žrtva ne poznaje.¹⁵

Dajana Rasel navodi podelu vrsta femicida u odnosu na motive njegovog izvršenja: masovni femicid, serijski femicid, femicid kojem prethodi silovanje, rasistički femicid, femicid na „sastanku“, femicid seksualnih radnica, femicid „iz časti“, lezbofobični femicid, femicid povezan s incestom... Ističući da se ove kategorije često međusobno preklapaju, pa se u praksi može javiti rasistički femicid transrodne seksualne radnice kojem je prethodilo silovanje.¹⁶

Ovo su najčešće navođene podele vrsta femicida koje se spominju

¹⁴ D. Russell, *The Origin and the Importance of the Term Femicide*, 2011., www.dianarussell.com/origin_of_femicide.html, 13.08.2017.

¹⁵ D. Russell, „Femicide“ - The power of a name“, *The Women's Media Center*, 2011., 12.

¹⁶ *Ibid.*

u literaturi. Autorka je mišljenja da je prva, uprošćenija podela bolja, jer dozvoljava da se pod određenu vrstu podvede više oblika femicida, dok se u Dajaninoj podeli i taksativnom nabranju oblika kao vrsta femicida upada u standardnu formalno-logičku klopku mogućeg izostavljanja nekog oblika femicida, koji se potom ne može klasifikovati kao vrsta ovog dela.

Femicid obuhvata i prikrivene oblike ubijanja žena, kada indirektno društvene institucije i mizogeni stavovi dovode do smrti žena. To su društva u kojima je zabranjen abortus, pa veliki broj žena umire svake godine od posledica nelegalnih pobačaja kao i smrti žena prouzrokovane nepotrebnim operativnim zahvatima (histerotomija i genitalno sakaćenje), prisilno udavanje devojčica i mladih devojaka za mnogo starije muškarce i prisilno „konzumiranje braka“, zanemarivanje (fizičko, zdravstveno) ženske dece i drugi brojni primeri i prakse širom sveta.¹⁷ Svi ovi oblici femicida na žalost su i danas prisutni u raznim društvima i kulturama širom sveta. Tako da u nekim državama Afrike i Azije još uvek postoji „lov na veštice“, nakon čega te žene i devojčice bivaju podvrgnute raznim vrstama egzorcizma, javnom zlostavljanju i nasilnim ubistvima. U Gani postoje „kampovi za veštice“ u koje se prisilno odvođe uglavnom starije žene i udovice, a u Indiji se obavlja ritualno spaljivanje udovica – *sati*.¹⁸

U većem delu sveta još uvek postoji praksa „ubistva u ime časti“, koja uglavnom ostaju neprijavljena, nedokumentovana zbog toga i nekažnjavana, a procenjuje se da godišnje odnese oko 5000 života žena.¹⁹ U nekim državama je primetan i veliki broj samoubistava žena zbog časti, gde su žene primorane da izvrše samoubistvo da bi povratile porodično ime i čast. Zapadni mediji često povezuju ovu vrstu femicida isključivo sa Islamom, što je neopravdano, jer se u Italiji, Španiji i Grčkoj sudilo ženama „u ime časti“, a ubistvo zbog časti je bilo dozvoljeno italijanskim zakonom sve do 1980. godine, kada je službeno uklonjeno pod pritiskom feminističke kampanje.²⁰ Sudeći po rezultatima evropskih istraživanja, i ako femicid više nije pravno dozvoljen, u ovim državama je i dalje visok broj ubijenih žena godišnje.²¹

Veliki genocid nad ženama u Indiji sprovodi se kroz pobačaje ženske dece, ubistva zbog miraza, ritualnih spaljivanja udovica, napada kiselinom i ubistava devojčica do 15 godine, kao i visoke smrtnosti pri porođaju. U Indiji i u više drugih azijskih država femicid decenijama predstavlja jedan

¹⁷ D. Russell, „Femicide: Some men’s ’final solution’ for women“, *Teacher’s College Press*, 2001, 176-188.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ M. Novak, „Femicide: A Global Problem“, *Small Arms Survey* 14, 2012., www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/H-Research_Notes/SAS-Research-Note-14.pdf, 30.07.2017.

²⁰ *Ibid.*

²¹ V. UNODC (2013), http://www.unodc.org/documents/gsh/pdfs/2014_GLOBAL_HOMICIDE_BOOK_web.pdf, 30.08.2017.

od ključnih socijalnih problema, pa je lekarima zabranjeno da pre rođenja utvrđuju pol beba i to saopštavaju roditeljima, ali se zbog rasprostranjene korupcije u zdravstvu ta zabrana neretko krši, što je dovelo do toga da prema procenama Indiji danas nedostaje oko 100 miliona žena.²²

Zbog politike ograničenja populacije i u Kini je femicid jedan od osnovnih problema, zbog želje roditelja da imaju mušku decu. Ovaj problem je toliko veliki da se procenjuje da se u Kini i Indiji godišnje obavi veći broj abortusa ženskih fetusa nego što se devojčica rodi u Sjedinjenim Američkim Državama.²³ Osim toga, mortalitet devojčica do 5. godine je za 21% veći od mortaliteta dečaka istog doba usled nasilja, izgladnjivanja i zdravstvenog zanemarivanja ženske dece.²⁴ Na Balkanu se još uvek zadržala praksa selektivnog pobačaja ženske dece, ali i ubijanja novorođenih ženskih beba koja je izuzetno prisutna u Albaniji, Crnoj Gori, na Kosovu i u delovima Makedonije, kao posledica patrijahalno-tradicionalnih sistema u ovim oblastima.²⁵

Poseban oblik femicida predstavljaju ubistva žena u oružanim sukobima i krizama. Nasilje nad ženama se često koristi i kao ratno oružje, s ciljem da se kažnjavanjem devojčica i žena naškodi neprijatelju. Kroz ubistvo žene želi se pokazati moć, dominacija i kontrola onog koji vrši ubistvo nad onim čije su te žene „vlasništvo“. Tu se najbolje vidi da u osnovi femicida stoji patrijarhalni stav da je žena vlasništvo muškarca. U ratnim sukobima postoji još jedan pod-oblik nasilja, a to je nasilje nad ženama pripadnicama vojnih snaga, koje završi ubistvom žene od strane njenih kolega – vojnika, ili nadređenih vojnih osoba.

5. Univerzalni standardi

Femicid predstavlja vodeći uzrok smrti žena u svetu, a prema procenama *UN Women* godišnje bude ubijeno 66.000 žena u svetu, samo zato što su žene.²⁶ Ovaj svojevrsni zločin iz mržnje prema ženama ne poznaje ni vreme ni granice i najčešće je opravdan socio-kulturalnim i istorijskim položajem žena, stimulisan nekažnjavanjem i ravnodušnošću od strane društva i države, zbog čega je neophodno suprotstaviti mu se na međunarodnom planu.

²² S. Araj, „Crimes of honour and shame: Violence against women in Non-Western and Western societies“, *The Red Feather Journal of Postmodern Criminology*, X(Y) 2000., 46-53.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ V. Z. Mršević, *Nasilje i mi - ka društvu bez nasilja*, Institut društvenih nauka, Beograd 2014., 18.

²⁶ U statističkim podacima istraživanja od strane organizacije Small Arms Survey istaknuto je da svake godine u svetu u proseku bude ubijeno 66 000 žena. To čini petinu svih ubistava na svetu što je alarmantan podatak. Ovo istraživanje je obuhvatilo 111 država sveta. V. „Femicide: A Global Problem“, www.smallarmssurvey.org/about-us/highlights/highlight-rn14.html, 03.08.2017.

Jedan od osnovnih problema prilikom pokušaja pravnog regulisanja ovog pitanja na međunarodnom planu je to što je teško postići saglasnost među državama šta je to femicid i kako će se tretirati. U najvećem broju država sveta femicid nije inkriminisan i širok je dijapazon odredbi pod koje se podvodi, najčešće se tretirajući kao teško ubistvo, ubistvo kao posledica nasilja u porodici, ubistvo izvršeno na surov način i slično.

Tek od skoro femicid počinje da se pravno definiše u međunarodnom pravu, međunarodnim mehanizmima i jurisprudenciji. U martu 2013. godine termin femicid se prvi put pojavio u jednom međunarodnom dokumentu (usvojenom i odobrenom od strane država članica UN-a) u Zaključcima 57. Sesije UN komisije za status žena (*The conclusions of the 57th session UN Commission on the Women Status*).²⁷ Tada su izdate preporuke državama članicama „da ojačaju njihove nacionalne zakone i da kažnjavaju rodno zasnovana ubistva žena i devojaka i da stvore posebne mehanizme i politike za sprečavanje i istraživanje svih vrsta polno zasnovanog nasilja.“ Tadašnji direktor UN Women-a Majkl Bačlet (*Michael Bachelet*) apelovao je na države koje to još uvek nisu uradile, da što pre inkriminišu femicid kao krivično delo, u cilju efikasnije borbe protiv ove vrste ekstremnog nasilja nad ženama. Komisija za prevenciju kriminala i krivično pravosuđe UNODC (Kancelarija UN za drogu i kriminal), (*Commission to Prevent Crime and Criminal Justice from UNODC (UN Office on Drugs and Crime)*) u aprilu 2013. godine usvojila je predlog rezolucije u kojoj se pozivaju države da preduzmu akcije protiv femicida, do čega još uvek nije došlo. Indirektno se ovim pitanjem bavi i Rezolucija 1325 Saveta bezbednosti UN – *Žene, mir i bezbednost* (2000) kroz obavezu stvaranja bezbednosti za žene.

Što se dosadašnjeg međunarodno-pravnog okvira tiče, femicid se još uvek podvodi pod odredbe osnovnih dokumenata o ljudskim pravima (osnovna ljudska prava koja pripadaju i ženama), odredbama međunarodnog humanitarnog prava (femicid u oružanim sukobima i odredbe o zaštiti civilnog stanovništva) i odredbama kojima se regulišu prava izbeglica (kao bitan aspekt femicida jer žene i deca predstavljaju 80% izbeglica i interno raseljenih lica u svetu danas, a žene izbeglice su posebno ranjive i bivaju žrtve preklapanja različitih kategorija i uzroka femicida)²⁸ kroz pravo na život, ravnopravnost i druga osnovna ljudska prava.

Od osnovnih međunarodnih akata kao glavni instrument za borbu protiv nasilja nad ženama se izdvaja Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena iz 1979. godine (najviše kroz član 1.- Diskriminacija žena gde u Opštoj preporuci br. 19, Komitet pojašnjava da definicija diskriminacije uključuje i nasilje koje je usmereno ka ženama, u šta

²⁷ The conclusions of the 57th session UN Commission on the Women Status, www.un.org/womenwatch/daw/csw/57sess.htm, 03.08.2017.

²⁸ Pekinška deklaracija i Platforma za akciju (1995), par. 131, 133 e i 136.

spadaju i pokušaji primene fizičkog, psihičkog ili seksualnog nasilja²⁹, potom član 2. - Politika uklanjanja diskriminacije žena koji obavezuje države potpisnice da jemče jednakost žena i muškaraca najvišim pravnim aktima, ali i da svim sredstvima obezbede njenu realizaciju u praksi, član 5. - Stereotipi o ulogama muškaraca i žena kojim se ukazuje na potrebu izmene ustaljenih obrazaca ponašanja muškaraca i žena koji su deo stereotipnih društvenih i kulturnih običaja i prakse, članu 16. - Brak i porodični odnosi kojim se države obavezuju da zabrane prisilne i ugovorene brakove i brakove maloletne dece i da ih proglase ništavim.).

Takođe veliki značaj imaju i UN Deklaracija o eliminisanju nasilja nad ženama (A/Res/48/104) kao i Univerzalna platforma delovanja iz 1993. godine (kojima se konkretizuju akcije koje bi države trebale da preduzmu u cilju eliminisanja nasilja u porodici kroz zakonodavstvo, akcione planove, obezbeđivanje pomoći za žene žrtve nasilja, obuke i rodno senzibilisanje državnih službenika), Rezolucija Komisije UN za ljudska prava 2003/45, Eliminacija nasilja nad ženama (E/CH.4/2003/L.11/Add.4) (prema kojoj države imaju obavezu da unapređuju i štite ljudska prava žena i devojčica, kao i da preduzmu sve da spreče, istraže i kazne sve akte nasilja nad ženama i devojčicama), Pekinška deklaracija i Platforma za akciju A/CONF.177/20,I (1995) koja preporučuje preispitivanje i reviziju zakonodavstva i formiranje mehanizama kojima bi se obezbedila zaštita žena od nasilja u porodici.

Što se tiče međunarodne jurisprudencije, zbog femicida u Ciudad Huarezu (Ciudad Juarez)³⁰ bilo je nekoliko međunarodnih odluka protiv Meksika. Nacionalna komisija za ljudska prava 1998. godine³¹ objavila je izveštaj u kojem kaže da su u Meksiku uočene brojne nepravilnosti i nemar u državnim istragama, uključujući i pogrešne identifikacije leševa, neuspešne stručne testove i forenzičke dokaze, obdukcije i drugi propusti u istragama i vođenju evidencije o stalnom porastu ubistava žena u ovom gradu.³² Komitet je analizirao zločine koji se javljaju u ovom gradu i pronašao da su dva osnovna oblika ubistvo i nestanci žena. Komitet je takođe analizirao odgovor vlade i utvrdio da je njihov početni odgovor bio ravnodušnost i da je vlada tolerisala te zločine godinama unazad. Komitet

²⁹ Opšta preporuka br. 19. o nasilju nad ženama, Komiteta za eliminisanje svih oblika diskriminacije žena (1992), A/47/38.

³⁰ V. Panther, N., *Violence against women and femicide in Mexico: The case od Ciudad Juarez*, Oklahoma State University, Stillwater 2007.

³¹ Prema Opcionom protokolu uz Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, sprovedena je istraga o navodima o stotinama ubijenih žena u ovom gradu od 1993. godine (ubijeno je preko 400 mladih devojaka, od 12 do 22 godine, a 2000 se još uvek vodi kao nestalo). Na svim žrtvama vidljivi su tragovi silovanja, sakaćenja i prebijanja.

³² M. Wright, „Public Women, Profit, and Femicide in Northern Mexico“, *South Atlantic Quarterly* 1054, 2006., 681–698.

je dao preporuke Meksiku, koje su, iako ne pravno obavezujuće, imale uticaj u javnoj sferi. Specijalna izvestiteljka UN-a za nasilje nad ženama, Rašida Manjo (*Rashida Manjoo*) upozorila je da je ovaj vid nasilja i zločina nad ženama u porastu zbog nesprovođenja normi i nepoštovanja pravnih pravila, da ovaj vid nasilja ne poznaje granice, da je u različitim formama prisutan na svim kontinentima, i da zato države treba zajednički da krenu u borbu protiv femicida.³³

6. Regionalni standardi

Na regionalnom planu, nasiljem nad ženama bavi se Inter-Američka konvencija o prevenciji, kažnjavanju i iskorenjivanju nasilja nad ženama iz 1994. godine, Afrička povelja o ljudskim i narodnim pravima koja obuhvata i prava žena u Africi iz 2003. godine, kao i Bečka Deklaracija i program akcije iz 1993. godine. Sam termin femicid prvi put je u međunarodnoj jurisprudenciji upotrebio Inter-Američki sud za ljudska prava 2009. godine kada je proglasio državu Meksiko odgovornom za ubistvo žena u Ciudad Huarezu (ubistva koja su pominjana u prethodnom poglavlju). Slučaj o kom se sud izjasnio tiče se ubistva tri mlade žene, 2001. godine. Sud je Meksiko oglasio krivim za diskriminaciju i zbog toga što nije zaštitio žrtve, niti obezbedio efikasnu istragu otmica i ubistava. Sud je naložio Meksiku da sprovede novu istragu ubistava, podigne nacionalni spomenik žrtvama, da plati odštetu porodicama žrtava i da poboljša mere koje sprečavaju nestanak i ubistva žena, kao i da na adekvatan način istraži ubistva žena i devojaka.

U Evropi su uglavnom sprovedena istraživanja o rodno zasnovanom nasilju, ali ne i specifično o femicidu. Termin femicid prvi put su u Evropi upotrebile feministkinje početkom 21. veka³⁴ da bi potom zahvaljujući njihovim aktivnostima, bila usvojena i rezolucija Evropskog parlamenta o femicidu 2007. godine.³⁵ Tada se na nivou Evrope po prvi put, formalno i zvanično, govorilo o femicidu, kao obliku rodno zasnovanog nasilja. Evropske institucije sprovele su brojne aktivnosti i donele dokumente koji sadrže analize i preporuke za akciju, a neke od najbitnijih su:

Savet Evrope je doneo Zaključke Saveta Evrope o o borbi protiv nasilja nad ženama u Evropskoj uniji (2010.), kojim poziva Evropsku komisiju i zemlje članice da nastave napore u borbi protiv nasilja nad ženama i

³³ Report to the General Assembly, United Nations, A/HCR/20/16/ Add.4, 16. May 2012., http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session20/A-HRC-20-16-Add4_en.pdf, 03.08.2017.

³⁴ D. Comas-d'Argemir, „News of partner femicides: The shift from private issue to public problem“, *European Journal of Communication* 30(2), Sage Publications, 2015., 121-136.

³⁵ *Ibid.*

usvojio je “Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilje u porodici” (2011.) – Istanbulsku konvenciju koja je jedan od najprogressivnijih međunarodnih instrumenata za zaštitu žena.

Evropski parlament je usvojio Rezoluciju o prioritetima i nacrtu novog okvira politike EU za borbu protiv nasilja nad ženama (2011.), a u septembru iste godine Evropski parlament je podržao izdavanje evropskih mera zaštite za žrtve rodno zasnovanog nasilja, seksualnog uznemiravanja, otmice i pokušaja ubistva.

Evropska komisija je doprinela ovoj borbi Ženskom poveljom (2009.), Akcionim planom za primenu Stokholmskog programa (2010.), Strategijom za ravnopravnost polova za period 2015-2020., Sprovođenjem studija o nasilju nad ženama zarad povećanja znanja o ovom problem i finansiranjem posebnih programa kao što su Dafne III, kao i evropskih organizacija za borbu protiv nasilja nad ženama (npr. Evropski ženski lobi).

Napredak u Evropi učinjen je usvajanjem raznih instrumenata koji se bave nasiljem nad ženama u brojnim oblicima. EU je usvojila i akte koji se bave zaštitom žena žrtava rodnog nasilja, kao što je EU Direktiva o žrtvama zločina³⁶ i Direktiva sa odredbama o Evropskoj zaštiti.³⁷ Već pomenuta Istanbulska konvencija (2011.)³⁸ sadrži specifične obaveze država u pogledu zaštite od nasilja nad ženama i decom, koje kreiraju zajedničku podlogu, za usvajanje sličnih zakona i politika u različitim državama. Istanbulska konvencija treba da pruži pravni okvir za implementaciju zajedničkih strategija za smanjenje nasilja nad ženama, a naročito femicida. Deklaracijom Visoke predstavnice Evropske unije, Ketrin Ešton (*Catherine Ashton*) adresiran je problem femicida kao specifičan problem.³⁹ Veće razumevanje femicida i aktivnosti u ovom polju doprinele su i delimičnom poboljšanju situacije u ovom pogledu, ali realnost pokazuje da instrumenti koji trenutno postoje ne obezbeđuju dovoljnu zaštitu žena od femicida u Evropi.

U Evropi još uvek ne postoje konkretne informacije i podaci o femicidu a istraživanje ove pojave je nekoordinisano. Kako bi došlo do iskorenjivanja femicida u Evropi, prvenstveno se mora raditi na ustanovljavanju zvaničnih statistika o femicidu, u saradnji sa feminističkim organizacijama, koje se bave ovom tematikom, za sve države Evrope u

³⁶ Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA.

³⁷ Directive 2011/99/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the European protection order.

³⁸ Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 12/13.

³⁹ Declaration by the High Representative Catherine Ashton on behalf of the European Union on Femicide (June 2010), www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/es/cfsp/115603.pdf, 03.08.2017.

cilju donošenja odgovarajućih mera, strategija i politika, koje će moći da se efikasno bave prevencijom ubistava žena. Takođe, neophodno je razviti jednu sveobuhvatnu i koherentnu strategiju, koja će povezati sve različite akcije koje su sprovedene do sada, obuhvatajući njom i pitanje femicida, kako bi došlo do merljivih napredaka.

Kao što možemo primetiti, inkorporisanje femicida u međunarodno-pravni i evropski okvir još uvek je nedovoljno sprovedeno. Pored toga, implementacija međunarodnog prava i međunarodnih standarda u praksi u mnogome ostaje zavisna od nacionalnog zakonodavstva i njegovih odredaba i tumačenja od strane sudova. Stoga je neophodno da se pri Ujedinjenim nacijama i regionalnim međunarodnim telima usvoje konvencije i rezolucije koje bi izričito prepoznale i definisale rodno zasnovano ubistvo žena, odnosno femicid, kako bi se stvorila međunarodna potpora u borbi sa ovim najtežim vidom nasilja nad ženama.

7. Femicid u Srbiji

Što se regulacije femicida u Srbiji tiče, problemi i trendovi sa kojima se susrećemo prate globalne, koji su izloženi u prethodnom izlaganju. Prvi i osnovni problem sa kojim se susrećemo je nedostatak statističkih podataka i informacija o femicidu u našem društvu. Društvo u Srbiji je još uvek patrijahalno, nasilje nad ženama se uglavnom društveno opravdava i izostaje adekvatna reakcija nadležnih organa što dovodi do neprijavlivanja nasilnika, čime je sagledavanje razmera ove pojave otežano. Praćenjem broja ubijenih žena u smislu femicida i to samo u kontekstu nasilja u porodici kao najzastupljenijeg oblika femicida u Srbiji bavi se jedino Mreža žena protiv nasilja pod pokroviteljstvom Autonomnog ženskog centra. Prema izveštaju Mreže žena protiv nasilja, u Srbiji je tokom 2016. godine ubijeno 33 žene.⁴⁰ U periodu 01. januar – 30. jun 2017. godine ubijeno je najmanje 15 žena.⁴¹ Mreža žena protiv nasilja prikuplja informacije o ubijenim ženama iz medija, pa ova lista nije potpuna, jer ako neko ubistvo žene ne bude medijski praćeno, ono neće ni biti evidentirano. Ovo dovodi do toga da oni smrtni ishodi koji su posledica dugotrajnog nasilja ne bivaju evidentirani, i pravi broj slučajeva femicida u Srbiji ne možemo precizno utvrditi. Nepostojanje potpune i jedinstvene evidencije o svim oblicima femicida čini ogromnu prepreku u sagledavanju pravih razmera ovog problema.

Sa druge strane, u Srbiji ne postoji ni dovoljno dobar institucionalni odgovor na ovaj fenomen, na šta ukazuje činjenica da su prema navodima medija, u više od 50% slučajeva centri za socijalni rad, ili policija, imali informaciju o nasilju,

⁴⁰ Prema izveštajima Mreže žene protiv nasilja, www.zeneprotivnasilja.net, 02.09.2017.

⁴¹ *Ibid.*

tj. da su se žene pre toga uglavnom obraćale institucijama za pomoć. Ne retko nasilnik koji prođe samo sa opomenom, potom izvrši još teži oblik nasilja koji dovede do smrtnog ishoda. Novi Zakon o sprečavanju nasilja u porodici od 01.juna 2017. godine uvodi veću odgovornost kao i profesionalno-disciplinsko sankcionisanje državnih službenika pa lica koja su imala informacije o nasilju, a nisu reagovala na njega mogu i prekršajno odgovarati, što bi trebalo da dovede do odgovornijeg postupanja službenih lica.

Od stupanja na snagu, na osnovu Zakona o sprečavanju nasilja u porodici⁴² policija je izrekla 6.643 hitne mere udaljenja nasilnika, odnosno zabrane prilaska žrtvi, što predstavlja napredak u odnosu na dosadašnju praksu.⁴³ Iz zvaničnih statističkih podataka vidimo da broj prijavljenih slučajeva nasilja u Srbiji raste, ali i taj broj je samo vrh ledenog brega. U najvećem broju slučajeva žrtva još uvek ne prijavljuje nasilje, što onemogućava preventivno reagovanje i pružanje adekvatne zaštite. Zato je neophodno edukovati javnost o važnosti reagovanja na sve vrste nasilja, a posebno na rodno zasnovano nasilje prema ženama.

Kako femicid nije posebno inkriminisan u Krivičnom zakoniku Republike Srbije⁴⁴, kod nas će biti tretiran kao teško ubistvo, ili kao ubistvo koje je posledica nasilja u porodici. Tako kvalifikovano krivično delo izbacuje rodni aspekt izvršenja ovih krivičnih dela, zbog čega se ženske organizacije u Srbiji bore za uvođenje ovog rodnog termina u zakonodavstvo Srbije. Specifično je i to što femicidu u velikom broju slučajeva prethodi proganjanje žene. Zato je izuzetno važno i pohvalno što su od 01.06.2017. godine u krivična dela uvrštena: krivično delo proganjanje i krivično delo polno uznemiravanje, čime je učinjen dobar korak u pravcu stvaranja pravnog okvira koji će omogućiti da zaštita žena bude kompletnija.⁴⁵

Dodatni problem kod nas predstavlja izveštavanje medija koji u slučajevima femicida uglavnom izveštavaju senzacionalistički i često u izveštavanju krše moralne i profesionalne kodekse, dok potpuna interpretacija ovog problema o kojem društvo i dalje čuti ne postoji. Fokus stavljaju uglavnom na učinioca i njegove razloge za ubistvo, ne pominjući višegodišnje nasilje kojem je žrtva uglavnom bila izložena. Femicid se na taj način predstavlja kao incident, a ne kao predvidiv nastavak i tragično finale dugotrajnog muškog nasilja nad ženama, koje kao takvo postoji

⁴² Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, *Službeni glasnik RS*, br. 94/2016.

⁴³ Izjava državne sekretarke u Ministarstvu unutrašnjih poslova Biljane Popović Ivković, www.blic.rs/vesti/drustvo/od-1-juna-izrecene-6643-hitne-mere-prema-nasilnicima/c39qlsz, 13.09.2017.

⁴⁴ Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.

⁴⁵ U aprilu 2015. godine u Beogradu ubijena je žena koja je više puta prijavljivala policiji da je godinama proganjala lice koje je na kraju ubilo. Na njene prijave nije bilo adekvatnog odgovora nadležnih organa.

kao deo tradicionalnih rodnih uloga i odnosa.⁴⁶ Mediji takođe nikada ne kritikuju „nemešanje u privatne stvari“ od strane bliskih ljudi i suseda upoznatih sa nasiljem koje se događa, a koje je i dovelo neometano do femicida, odnosno ubistva žrtve višegodišnjeg nasilja.⁴⁷

Srbija je jedna od država koja ima svoj tim u zajedničkom projektu „Akcija femicid širom Evrope“ („COST Action Femicid Across Europe“), koji se sprovodi na nivou Evrope, a u kojem učestvuju 33 države. To je korak u dobrom pravcu, koji će, nadamo se, dovesti do toga da se na nivou Evrope uspostavi jedinstveno praćenje slučajeva femicida, što bi dovelo do kontinuiranog praćenja rodnog nasilja u cilju prevencije od femicida.

Vlada Republike Srbije donela je Nacionalnu strategiju za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine i Akcioni plan za period od 2016. do 2018. godine,⁴⁸ u kojima se poseban deo odnosi na rodno zasnovano nasilje u porodici i partnerskim odnosima. Vlada Srbije je u maju usvojila drugi Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija - Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2017-2020). Primetno je da se u ovim strateškim dokumentima termin femicid uopšte ne pojavljuje, kao i da nisu načinjeni koraci u pravcu donošenja konkretnih mera za zaštitu žena od ovog vida nasilja. I ako u Republici Srbiji femicid kao takav nije prepoznat u zakonodavstvu, usvajanjem Zakona o sprečavanju nasilja u porodici prvi put su propisane konkretne mere prevencije koje mogu sprečiti njegovu pojavu, a vreme će pokazati da li će i u kojoj meri one biti primenjivane i dati željene efekte. Samo donošenje zakona je dokaz da postoji određen stepen prepoznavanja problematike, ali je i dalje dug put pred nama do stvarnja pravnog okvira koji će obezbediti sigurnost i ravnopravnost žena u našem društvu.

8. Zaključak

Kao što možemo videti iz napred izloženog, femicid nije problem koji se može ignorisati ili rešiti jednostavno, već zahteva da se prilikom preduzimanja akcija i stvaranja mera prevencije uzme u obzir i širi društveni kontekst u kojem se on javlja. Kako bismo efikasno rešili problem femicida, prvenstveno moramo istražiti uzroke, i pravni odgovor usmeriti ka njima, umesto da se bavimo odgovorom na posledice, koje su u slučaju ovog fenomena, fatalne. Iz napred izloženih pravnih akata i statističkih podataka

⁴⁶ Z. Mršević, *Mediji u Srbiji 2014. o rodno zasnovanom nasilju: Između stereotipa i zabave*, UNDP, Beograd 2015., 18.

⁴⁷ Upor., www.blic.rs/vesti/hronika/uzas-kod-zrenjanina-ubio-zenu-bejzbol-palicom-pa-se-obesio/3wlpbk5, 05.08.2017.

⁴⁸ Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine i Akcioni plan za period od 2016. do 2018. godine, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 22/2016.

možemo zaključiti da ne postoji adekvatan pravni okvir koji se bavi zaštitom žena od ovog najtežeg oblika nasilja nad ženama, kako na međunarodnom, evropskom, tako ni na na domaćem tlu. Bitno je napomenuti da nije dovoljno samo inkriminisati femicid kao krivično delo, jer odgovor država treba da prethodi femicidu, već je neophodno pravno regulisati sve one pojave koji su potencijalni uzročnici femicida kao poslednjeg stadijum nasilja nad ženama i dovesti ih u vezu sa njim (npr. nasilje u porodici, proganjanje i slično).

Prvenstveno se moraju stvoriti mehanizmi za prikupljanje i obradu relevantnih statističkih podataka o rasprostranjenosti svih oblika femicida na svim nivoima, kako bismo znali sa kakvim problemom se surećemo i prema tome oblikovati adekvatan pravni okvir. Države se takođe moraju obavezati da inkriminišu femicid bar kao oblik teškog ubistva ako ne i kao posebno krivično delo i da za njega predvide strožiju kaznu nego za ubistvo, a sve u cilju slanja poruke da je to društveno neprihvatljivo delo. U cilju prevencije i zaštite života žena, neophodno je propisati edukativne mere o ravnopravnosti žena i muškaraca kroz sve nivoe obrazovanja, ali i edukaciju medija kako bi promenili način izveštavanja o ovom pitanju. Krucijalno je i donošenje zakonodavnih i administrativnih mera koje će garantovati pristup efikasnoj pravdi, odgovarajućim kaznama za učinioce i zaštititi žena i njihovih porodica. Policija i zdravstveni radnici moraju bolje da prepoznaju i reaguju na nasilje pre nego što ono dovede do ubistva, u čemu se nadamo da će pomoći ovlašćenja data Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici. Sve ove i slične mere neophodno je da budu sprovedene i finansirane od strane međunarodnih, evropskih tela i pojedinačnih država kao garancija za njihovu primenu a sve u cilju prepoznavanja, prevencije i sankcionisanja nasilja nad ženama i devojkicama kao ekstremne manifestacije rodne nejednakosti i diskriminacije i kao smrtonosnog oružja koji održava žene u podređenom položaju.

Majida Lubura

Student at the second year of PhD studies,
Faculty of Law, University of Belgrade

**CONCEPT OF FEMICIDE AND IMPORTANCE OF ITS LEGAL
REGULATION**

Summary

Violence against women is a phenomenon we encounter on a daily basis and which is present in all areas and all cultures and social systems, through time. The most severe form of violence against women is femicide, as a gender-based murder of a woman by a man who thinks he has a right to take her life. Femicide is therefore a crime that discriminates. Since this phenomenon is still rarely object of scientific research, the author of this article wants to give contribution to the further study and recognition of femicide as an urgent social problem, his understanding and adequate response through the legal systems of the countries.

The author puts focus of discussion in this paper, on the issue of femicide, starting with the analysis of the phenomenon of violence against women, meaning of this notion, its forms, and the International, European and national legal framework. While in conclusion, author explicates confirmation of hypotheses that there is an inadequate legal framework for the prevention of femicide, as a serious social problem in international, European and national legal framework, both directly through the criminalization and punishment of the perpetrator of this crime, as well as taking other measures aimed at prevention and protection of women against this form of violence.

Keywords: femicide, violence against women, protection from violence, domestic violence, sanctions against the perpetrator.